

আধুনিকীকৰণ

অৰ্থ

আধুনিকীকৰণ শব্দটোৱে “কোনো দৰ্শন বা আন্দোলনক বুজাব নোৱাৰে, বৰঞ্চ ই কেৱল পৰিৱৰ্তনৰ প্ৰক্ৰিয়াৰ প্ৰতীকহে। আচলতে “আধুনিকীকৰণ”ক এনে এক প্ৰক্ৰিয়া হিচাপে বুজা যায় যিয়ে আধুনিক জীৱনশৈলী আৰু মূল্যবোধ গ্ৰহণৰ ইংগিত দিয়ে”। এই শব্দটো পূৰ্বতে কেৱল “অৰ্থনীতিৰ পৰিৱৰ্তন আৰু সামাজিক মূল্যবোধ আৰু প্ৰথাৰ ওপৰত ইয়াৰ আনুষংগিক প্ৰভাৱ”ক বুজাবলৈ ব্যৱহাৰ কৰা হৈছিল। ইয়াক এনে এক প্ৰক্ৰিয়া বুলিও বৰ্ণনা কৰা হৈছিল যিয়ে সমাজখনক মূলতঃ কৃষিভিত্তিক অৰ্থনীতিৰ পৰা মূলতঃ ঔদ্যোগিক অৰ্থনীতিলৈ সলনি কৰিছিল। অৰ্থনীতিৰ পৰিৱৰ্তনৰ ফলত সমাজখনেই মূল্যবোধ, বিশ্বাস আৰু নীতি-নিয়মৰ পৰিৱৰ্তন ঘটায়। কিন্তু, আজি এই শব্দটোক বহল অৰ্থ দিয়া হৈছে।

আজি, ‘আধুনিকীকৰণ’ শব্দটোক জনসাধাৰণৰ ফালৰ পৰা, বিশেষকৈ যিসকলে ৰীতি-নীতিৰে বান্ধ খাই আছে, বৰ্তমান সময়, পৰিস্থিতি, শৈলী আৰু সাধাৰণতে পদ্ধতিৰ লগত নিজকে খাপ খুৱাই লোৱাৰ প্ৰয়াস হিচাপে বুজা যায়। ই মানুহৰ খাদ্যাভ্যাস, সাজ-পোছাকৰ অভ্যাস, কথা কোৱা শৈলী, ৰুচি, পছন্দ, পছন্দ, ধাৰণা, মূল্যবোধ, বিনোদনৰ সুবিধা ইত্যাদিৰ পৰিৱৰ্তনৰ ইংগিত দিয়ে। ইয়াক “বিজ্ঞান আৰু প্ৰযুক্তিৰ উপাদানসমূহ জড়িত সামাজিক পৰিৱৰ্তন” বুলিও বৰ্ণনা কৰা হৈছে। বৈজ্ঞানিক আৰু প্ৰযুক্তিগত উদ্ভাৱনে সামাজিক সম্পৰ্কৰ সমগ্ৰ ব্যৱস্থাটোত উল্লেখযোগ্য পৰিৱৰ্তন আনি পৰম্পৰাগত মতাদৰ্শৰ ঠাইত নতুন মতাদৰ্শ প্ৰতিষ্ঠা কৰিছে।

এম এন শ্ৰীনিবাসে অৱশ্যে আধুনিকীকৰণৰ ধাৰণাটোক সমালোচনা কৰে, তেওঁৰ মতে; ই এটা মূল্য-লোড শব্দ। তেওঁ কয় যে “আধুনিকীকৰণক সাধাৰণতে এই অৰ্থত ব্যৱহাৰ কৰা হয় যে ই ভাল। তেওঁ, সেয়েহে, ১৫০ বছৰতকৈও অধিক সময়ৰ ব্ৰিটিছ শাসনৰ ফলত ভাৰতীয় সমাজ আৰু সংস্কৃতিত অনা পৰিৱৰ্তনৰ বৈশিষ্ট্যপূৰ্ণ ‘পশ্চিমীয়াকৰণ’ শব্দটো ব্যৱহাৰ কৰাটো পছন্দ কৰে”।

আনহাতে যোগেন্দ্ৰ সিঙে আধুনিকীকৰণৰ ধাৰণাটো **ৰক্ষা কৰে**। তেওঁৰ মতে ই সংস্কৃতকৰণ আৰু পশ্চিমীয়াকৰণৰ প্ৰক্ৰিয়া দুটাতকৈও বহল। ই, সঁচাকৈয়ে এক ‘সাংস্কৃতিক সাৰ্বজনীন’ আৰু কোনো একক সমাজতে আবদ্ধ হৈ থকাটো বাধ্যতামূলক নহয়। বিজ্ঞানৰ দৰে আধুনিকতাও কোনো এটা জনগোষ্ঠী বা সাংস্কৃতিক গোটৰ একচেটিয়া অধিকাৰ নহয়। ই সামগ্ৰিকভাৱে মানৱতাৰ অন্তৰ্গত। ইয়াৰ অৰ্থ এইটো নহয় যে সকলোতে ই একে ধৰণৰ আৰ্হি প্ৰকাশ কৰিব লাগে। ইংলেণ্ড, জাৰ্মানী, ফ্ৰান্স বা আমেৰিকাৰ আৰ্হিত সদায় হোৱাৰ প্ৰয়োজন নাই। সেইটো কথাৰ বাবে ৰাছিয়া, ভাৰত, জাপান, অষ্ট্ৰেলিয়া বা আন যিকোনো দেশৰ আৰ্হিত হ’ব পাৰে। আধুনিকীকৰণৰ বাবে যিটো অপৰিহাৰ্য সেয়া হ’ল এইটো - “বৈজ্ঞানিক বিশ্বদৃষ্টিভংগী”ৰ প্ৰতি দায়বদ্ধতা আৰু সমসাময়িক সমস্যাৰ ওপৰত বিজ্ঞানৰ মানৱতাবাদী আৰু দাৰ্শনিক দৃষ্টিভংগীৰ ওপৰত বিশ্বাস।

সংজ্ঞা

1. **ডেনিয়েল লানাৰ**ৰ মতে “আধুনিকীকৰণ হৈছে সামাজিক পৰিৱৰ্তনৰ এক পুৰণি প্ৰক্ৰিয়াৰ বাবে বৰ্তমানৰ শব্দ য’ত কম

উন্নত সমাজে অধিক উন্নত সমাজৰ সাধাৰণ বৈশিষ্ট্যসমূহ আহৰণ কৰে”।

2. **স্মেলছাৰ** . আধুনিকীকৰণে “সমাজৰ প্ৰায় প্ৰতিটো অংশতে ঔদ্যোগিক হ’বলৈ চেষ্টা কৰাৰ সময়ত সংঘটিত হোৱা পৰিৱৰ্তনৰ এক জটিল গোটক বুজায়। আধুনিকীকৰণৰ লগত এটা সমাজৰ অৰ্থনীতি, ৰাজনীতি, শিক্ষা, পৰম্পৰা, ধৰ্মৰ অবিৰত পৰিৱৰ্তন জড়িত হৈ থাকে”।
3. **SH Alatas** . “আধুনিকীকৰণ হৈছে এনে এক প্ৰক্ৰিয়া যাৰ দ্বাৰা সংশ্লিষ্ট সমাজে গ্ৰহণ কৰা শব্দটোৰ বহল অৰ্থত এক উন্নত আৰু অধিক সন্তোষজনক জীৱন লাভ কৰাৰ চূড়ান্ত উদ্দেশ্যেৰে সমাজত আধুনিক বৈজ্ঞানিক জ্ঞানৰ প্ৰৱৰ্তন কৰা হয়”।
4. **ৰুট’ আৰু ৱাৰ্ডে** (১৯৬৪) আধুনিকীকৰণৰ মূল প্ৰক্ৰিয়াটো হ’ল আধুনিক বিজ্ঞানৰ মানৱ বিষয়ত প্ৰয়োগ।
5. **আইজেনষ্টাড** আধুনিকীকৰণে (ক) সামাজিক সংগঠনৰ গাঁথনিগত দিশ, আৰু (খ) সমাজৰ সামাজিক-জনগাঁথনিগত দিশ দুয়োটাকে বুজায়।
6. **অধ্যাপক যোগেন্দ্ৰ সিঙে** কৈছে, “আধুনিকীকৰণে বিষয় আৰু ইয়াৰ মূল্যায়নৰ প্ৰতি যুক্তিবাদী মনোভাৱৰ প্ৰতীক কিন্তু বিশেষতাবাদী দৃষ্টিকোণৰ পৰা নহয়”।

আধুনিকীকৰণৰ বৈশিষ্ট্য/বৈশিষ্ট্য

- i। **প্ৰযুক্তি আৰু যান্ত্ৰিকীকৰণৰ প্ৰয়োগ**। ইয়াৰ অৰ্থ অৰ্থাৎ ৰাইজে নিজৰ পুৰণি জীৱন-ধাৰণৰ পদ্ধতি, পুৰণি কৃষি আৰু ভ্ৰমণৰ পদ্ধতি ত্যাগ কৰে। আগতে ভাৰতৰ

গৰিষ্ঠসংখ্যক লোকে পুৰণি পদ্ধতিৰে গাঁৱে-ভূঞা কুচ্চা ঘৰত বাস কৰিছিল আৰু তেওঁলোকে নাঙলৰ যোগেদি মাটি খেতি কৰিছিল আৰু ম'হ-গাড়ীৰ সহায়ত যাত্ৰা কৰিছিল।

এতিয়া এই কথা সম্পূৰ্ণ ত্যাগ কৰা হৈছে কাৰণ ৰাইজে এতিয়া সুনিৰ্মিত ঘৰত বাস কৰে, ট্ৰেক্টৰৰ জৰিয়তে খেতি পথাৰত খেতি কৰে আৰু কৃষিৰ অন্যান্য আধুনিক পদ্ধতি (ৰাসায়নিক সাৰ বা গোবৰ, ভাল বীজ, জলসিঞ্চন ব্যৱস্থা আৰু মেচিনৰ জৰিয়তে চপোৱা) ব্যৱহাৰ কৰে।

এতিয়া সাধাৰণ মানুহে বাছ আৰু ৰেলৰ জৰিয়তে যাত্ৰা কৰাটো পছন্দ কৰে কিন্তু সমাজৰ অধিক ধনী শ্ৰেণী অৰ্থাৎ ধনী মানুহে ছুপাৰ ফাষ্ট ৰেল আৰু বিমানেৰে যাত্ৰা কৰাটো পছন্দ কৰে। ইয়াৰ অৰ্থ হ'ল ৰাইজে প্ৰযুক্তি আৰু যান্ত্ৰিকীকৰণৰ আধুনিক পদ্ধতি ব্যৱহাৰ কৰিছে।

ii. **ঔদ্যোগীকৰণ।** পূৰ্বতে মানুহে কাপোৰ কাটি স্পিন্ডিলৰ মাজেৰে কাটি পৰম্পৰাগতভাৱে জীৱন নিৰ্বাহ কৰিছিল আৰু নিজৰ পুৰণি বৃত্তি আৰু বাসস্থানৰ আৰ্হি ব্যৱহাৰ কৰিছিল। যেতিয়া এখন দেশৰ ঔদ্যোগীকৰণ ঘটে তেতিয়া জনসাধাৰণে নিজৰ পৰম্পৰাগত গ্ৰাম্য আৰু কৃষি অৰ্থনীতি ত্যাগ কৰে। ইয়াৰ স্থান ঔদ্যোগীকৰণে দখল কৰিছে। দৈনিক নতুন নতুন কাৰখানা আৰু মিলৰ বৃদ্ধি অব্যাহত আছে আৰু শেহতীয়া কৌশল ব্যৱহাৰ কৰা হৈছে।

iii. **নগৰায়ন।** যেতিয়া এখন দেশৰ ঔদ্যোগীকৰণ ঘটে, তেতিয়া উদ্যোগৰ নতুন কেন্দ্ৰবোৰ গঢ় লৈ উঠে। ফলস্বৰূপে গাঁৱৰ জনসাধাৰণ বিশেষকৈ শ্ৰমিকসকলে এই

আশাৰে বৃহৎ সংখ্যক চহৰৰ এই নতুন কেন্দ্ৰসমূহলৈ প্ৰব্ৰজন কৰে যে তেওঁলোকে পৰ্যাপ্ত ধন উপাৰ্জন কৰি নিজৰ গাঁৱলৈ উভতি আহিব কিন্তু ভালকৈয়ে গাঁৱত তেওঁলোকৰ জীৱিকা আৰু কৃষিয়ে ইমান বোজা সহ্য কৰিব নোৱাৰে।

তদুপৰি বাছ আৰু ৰে'লত বহুত হুলস্থূল হোৱাৰ বাবে আৰু যাতায়ত অতি ব্যয়বহুল হোৱাৰ বাবে তেওঁলোকৰ বাবে দৈনিক গাঁৱৰ পৰা চহৰলৈ অহা-যোৱা কৰাটো অতি অসুবিধাজনক। গতিকে দেশৰ ক্ৰমবৰ্ধমান ঔদ্যোগীকৰণৰ লগে লগে বৃহৎ সংখ্যক লোকে গাঁৱৰ পৰা চহৰলৈ প্ৰব্ৰজন কৰি তাতেই স্থায়ীভাৱে বসতি স্থাপন কৰি আছে। ইয়াৰ বিনিময়ত চহৰ, গৃহ নিৰ্মাণ, আৰু অনাময় ব্যৱস্থাত বহু সমস্যাৰ সৃষ্টি হয়, যোগাযোগৰ পদ্ধতি উন্নত হয় আৰু বহুমুখী উদ্দেশ্যৰ বাবে অধিক আৰু অধিক মাটি অধিগ্ৰহণ হয়।

iv. **ৰাষ্ট্ৰীয় আৰু প্ৰতি মূলধনী আয়ৰ বৃদ্ধি।** কেৱল কৃষি অৰ্থনীতিয়েই জাতীয় সম্পদ আৰু জনমূৰি আয় বৃদ্ধি কৰিব নোৱাৰে কাৰণ ই সমাজৰ অলস সদস্যসকলকো সহায় কৰিব লাগিব। গতিকে ৰাষ্ট্ৰীয় আৰু জনমূৰি আয় বৃদ্ধি কৰিবলৈ হ'লে কৃষিৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি পুৰণি অৰ্থনীতিক ঔদ্যোগিক বৃদ্ধি আৰু ইয়াৰ আয়ৰ পৰিপূৰক হ'ব লাগে কাৰণ ঔদ্যোগিক সামগ্ৰী বপ্তানি কৰি দেশখনে বিপুল লাভ কৰিব পাৰে।

v. **সাক্ষৰতা বৃদ্ধি।** আধুনিকীকৰণৰ আন এটা বিশিষ্ট বৈশিষ্ট্য হ'ল চৰকাৰ আৰু সমাজে নিৰক্ষৰতা মচি পেলাবলৈ সৰ্বাংগীন প্ৰচেষ্টা চলাইছে আৰু প্ৰতিটো শিশুক স্কুললৈ পঠিয়াই দিয়াই নহয়, প্ৰাপ্তবয়স্কসকলকো তিনিটা আৰ

শিকিবলৈ বুজাই দিয়া হৈছে (পঢ়া, ' ৰিটিং আৰু 'ৰিথমেটিক)।

এই শিক্ষা কেৱল কলা, বিজ্ঞান আৰু বাণিজ্যত সীমাবদ্ধ নাথাকি উচ্চ চিকিৎসা শিক্ষা, গৱেষণা, প্ৰযুক্তি আৰু শিল্পকৰ্মলৈও বিয়পি পৰে। এইদৰে উচ্চ শিক্ষাৰ পথসমূহ সকলো ক্ষেত্ৰতে প্ৰতিজন ব্যক্তিৰ বাবে উপলব্ধ কৰা হয়। গতিকে সকলোৱে উচ্চ শিক্ষা লাভ কৰি দৌৰে।

- vi. **ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণ।** যেতিয়া প্ৰতিজন ব্যক্তিক উচ্চ শিক্ষা লাভৰ বাবে সম্ভৱপৰ উত্তম সুযোগ প্ৰদান কৰা হয়, তেতিয়া মানুহ জ্ঞান জ্ঞান লাভ কৰে। অৰ্থনৈতিক উন্নয়ন আৰু সম্পদৰ সমান বিতৰণে সকলোৱে দৈনন্দিন ইচ্ছাৰ জৰুৰী প্ৰয়োজনীয়তাৰ পৰা কেতিয়াবা ভাগ ল'বলৈ আৰু ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণৰ বাবে উৎসৰ্গা কৰিবলৈ সক্ষম কৰে।

প্ৰতিজন ভোটাৰে বাতৰি কাকত পঢ়ি ৰাজনীতিৰ বিষয়ে কিছু কথা জানিবলৈ আৰম্ভ কৰে। ভোটাৰজন অৱশেষত জ্ঞান লাভ কৰে আৰু সেই দলটোক ভোট দিয়ে যিয়ে অৰ্থনৈতিক সমস্যা সমাধান কৰাৰ সম্ভাৱনা আছে আৰু দেশখনক এতিয়ালৈকে লাভ নকৰা আৰু অধিক উচ্চতালৈ লৈ যোৱাৰ সম্ভাৱনা আছে।

সেয়েহে ৰাজনৈতিক দল, স্বাৰ্থজড়িত গোট, আৰু অন্যান্য বিভিন্ন সংগঠনৰ জৰিয়তে গণতন্ত্ৰত ৰাজনৈতিক অংশগ্ৰহণ সম্ভৱপৰ হয়। নাগৰিকৰ কল্যাণৰ বাবে চৰকাৰক প্ৰভাৱিত কৰে আৰু জাতি, ৰং, ধৰ্ম, ধৰ্ম, লিংগ বা এনেধৰণৰ বিবেচনা নিৰ্বিশেষে সকলোৰে সেৱাত সম সুযোগ উপলব্ধ কৰা হয়।

- vii. **গণ-মাধ্যমৰ কৌশলৰ বিকাশ।** আধুনিকীকৰণে গণমাধ্যমৰ কৌশলৰ বিকাশ ঘটায়। এই গণমাধ্যমৰ কৌশলসমূহৰ ভিতৰত বাতৰি কাকত, সম্প্ৰচাৰ, ডাকঘৰৰ সুবিধা, চিনেমা, পথ, ৰেল আৰু বিমান সেৱা, বিদ্যুৎ, আৰু টিভি এই সকলোবোৰ সুবিধাৰ জৰিয়তে নাগৰিকসকল জ্ঞান-আলোকিত আৰু সু-অৱগত হয় আৰু এইবোৰে পাছলৈ নাগৰিকসকলক সেৱা আগবঢ়াবলৈ সক্ষম কৰে ৰাজ্যখনক উন্নত ধৰণেৰে।
- viii. **সামাজিক গতিশীলতা।** যেতিয়া এখন দেশৰ আধুনিকীকৰণ হ'বলৈ আৰম্ভ কৰে, তেতিয়া মানুহে উন্নত সুবিধা আৰু চাকৰিৰ সন্ধানত গাঁৱৰ পৰা চহৰলৈ প্ৰব্ৰজন কৰি থাকে। গাঁও সৰ্পঞ্চৰ ভূমিকা তুচ্ছ হৈ পৰে আৰু চহৰবোৰত তাৰ ঠাইত বিভিন্ন ৰাজনৈতিক দল আৰু ইউনিয়নৰ নেতাৰ ভূমিকাই লয়। জনসাধাৰণ সচেতন হোৱাৰ লগে লগে সেই নেতাজনৰ চাৰিওফালে গোট খায়, যিয়ে সামগ্ৰী যোগান ধৰাৰ সম্ভাৱনা আছে।
- ix. **জাতীয় পৰিচয়ৰ খেতি।** যেতিয়া যিকোনো দেশৰ আধুনিকীকৰণ ঘটে, তেতিয়া জনসাধাৰণে নিজৰ সংকীৰ্ণ আনুগত্য আৰু পেৰচিয়াল 'জাতি, ৰং, লিংগ বা ধৰ্মৰ বিবেচনা' ত্যাগ কৰিবলৈ আৰম্ভ কৰে। তেওঁলোকৰ স্বার্থ 'তেওঁ জাতিৰ স্বার্থ'ৰ সৈতে চিনাক্ত হৈ পৰে।

আধুনিকীকৰণৰ অৰ্থ এইটো নহয় যে জনসাধাৰণে নিজৰ সকলো পৰম্পৰাগত মূল্যবোধ বা সাংস্কৃতিক আৰু ৰাজনৈতিক ঐতিহ্য বাতিল কৰিব পাৰে। *উদাহৰণস্বৰূপে*, ইংৰাজসকল পৰম্পৰাগতভাৱে ৰক্ষণশীল কিন্তু তথাপিও, তেওঁলোকে নিজৰ পুৰণি প্ৰতিষ্ঠান যেনে ৰজাত্ব আৰু হাউচ অৱ লৰ্ডছ ধৰি ৰাখিছে। যদিও তেওঁলোকৰ ক্ষমতা যথেষ্ট হ্রাস

কৰা হৈছে, তথাপিও তেওঁলোকক সমাজৰ ক্ৰমবৰ্ধমান প্ৰয়োজনীয়তা পূৰণ কৰিব পৰা উপযোগী প্ৰতিষ্ঠান হিচাপে গঢ়ি তোলা হৈছে। সেয়েহে ইংৰাজক আধুনিক জাতিসমূহৰ ভিতৰত অন্যতম বুলি গণ্য কৰা হয়। জাপানী, ফৰাচী আৰু জাৰ্মানসকলৰ ক্ষেত্ৰতো একেধৰণৰ। আমিও, ভাৰততো একেই কাম কৰি আছো। আমাৰ সাংস্কৃতিক বা ৰাজনৈতিক ঐতিহ্য হেৰুৱাই নোপোৱাকৈ আমি শেহতীয়া প্ৰযুক্তি আৰু আধুনিক বৈজ্ঞানিক কৌশল গ্ৰহণ কৰিছো। এইদৰে আমি অতি বেগেৰে আধুনিকীকৰণৰ দিশে আগবাঢ়িছো।

আধুনিকীকৰণৰ কাৰকসমূহ

ভাৰতত আধুনিকীকৰণৰ আৰম্ভণি মূলতঃ পশ্চিমীয়া সংস্পৰ্শৰ পৰাই হৈছিল, বিশেষকৈ ব্ৰিটিছ শাসন প্ৰতিষ্ঠাৰ জৰিয়তে। এই সংস্পৰ্শই ভাৰতীয় সমাজৰ সংস্কৃতি আৰু সামাজিক গাঁথনিত বহু সুদূৰপ্ৰসাৰী পৰিৱৰ্তন আনিছিল। এই সকলোবোৰ পৰিৱৰ্তনক আধুনিকীকৰণ বুলি ক'ব নোৱাৰিলে। এই যোগাযোগৰ মূল দিশ আছিল আধুনিকীকৰণৰ দিশত, কিন্তু এই প্ৰক্ৰিয়াত ভাল সংখ্যক পৰম্পৰাগত প্ৰতিষ্ঠান শক্তিশালী হৈ উঠিল।

কিন্তু ব্ৰিটিছ যুগত ভাৰতীয় আধুনিকীকৰণৰ এটা গুৰুত্বপূৰ্ণ বৈশিষ্ট্য আছিল। এই প্ৰক্ৰিয়াৰ বৃদ্ধি অতি নিৰ্বাচিত আৰু আংশিক আছিল। ই কেতিয়াও ভাৰতীয় সমাজৰ ক্ষুদ্ৰ গাঁথনি যেনে *পৰিয়াল*, *জাতি*, *আত্মীয় গোট* আৰু *গাঁও সম্প্ৰদায়ক* সামৰি লোৱা নাছিল। ব্ৰিটিছ জনসাধাৰণে বুদ্ধিমানৰূপে “কম হস্তক্ষেপ”ৰ নীতি অনুসৰণ কৰিছিল, বিশেষকৈ এই ক্ষুদ্ৰ পৰ্যায়ত।

কিন্তু বৃহৎ পৰ্যায়ত আধুনিকীকৰণৰ উপাদান যেনে এক সাৰ্বজনীন আইনী ব্যৱস্থা, পশ্চিমীয়া শিক্ষাৰ ৰূপৰ সম্প্ৰসাৰণ, নগৰায়ন আৰু উদ্যোগীকৰণ, যোগাযোগ আৰু পৰিবহণৰ নতুন মাধ্যমৰ প্ৰসাৰ আৰু সমাজ সংস্কাৰ আদিয়ে ভাৰতীয় সমাজৰ ৰূপান্তৰত আগভাগ লৈছিল .

এইবোৰৰ লগতে গাঁথনিগত আধুনিকীকৰণৰ দিশ যেনে প্ৰশাসন আৰু ন্যায়পালিকাৰ যুক্তিবাদী আমোলাতন্ত্ৰিক ব্যৱস্থা, সেনা আৰু উদ্যোগিক আমোলাতন্ত্ৰ, ব্যৱসায়িক অভিজাত শ্ৰেণী আৰু উদ্যোগীসকলৰ নতুন শ্ৰেণীৰ সৃষ্টি হ'ল। ৰাজনৈতিক অভিজাত শ্ৰেণী আৰু জাতীয়তাবাদী নেতৃত্বৰ উত্থান ঘটিছিল। এই আধুনিকীকৰণৰ গাঁথনিবোৰৰ সমগ্ৰ দেশতে এক একে চৰিত্ৰ আছিল।

স্বাধীনতাৰ পিছত ভাৰতৰ আধুনিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াৰ ঔপনিৱেশিক আৰ্হিৰ পৰা এক মৌলিক পৰিৱৰ্তন ঘটিছে। সামষ্টিক গাঁথনি আৰু অণুগাঁথনিৰ মাজত আধুনিকীকৰণৰ বিচ্ছিন্নতা লাহে লাহে নাইকিয়া হৈ গ'ল। প্ৰাপ্তবয়স্ক ফ্ৰেঞ্চাইজিৰ প্ৰৱৰ্তন আৰু ৰাজনৈতিক গাঁথনিৰ ফেডাৰেল সংসদীয় ৰূপে জনসাধাৰণৰ সকলো শ্ৰেণীলৈ নতুন ৰাজনৈতিক মূল্যবোধ কঢ়িয়াই আনিছে।

হিন্দু বিবাহ আৰু উত্তৰাধিকাৰ আইনত পৰিকল্পিত আইনী সংস্কাৰে হিন্দু পৰিয়াল ব্যৱস্থাত প্ৰচণ্ড প্ৰভাৱ পেলাইছে। সম্প্ৰদায় উন্নয়ন প্ৰকল্প আৰু পঞ্চায়ত ৰাজ ব্যৱস্থাই স্থানীয় পৰ্যায়ৰ পৰিচালনা আৰু ন্যায় প্ৰশাসনত ৰাজনৈতিক সজাগতা আৰু অংশগ্ৰহণৰ সৃষ্টি কৰিছিল। পৰিৱৰ্তিত পৰিস্থিতিৰ সৈতে বহু আপোচ কৰি জাতিৰো আমূল পৰিৱৰ্তন হৈছে।

ব্ৰিটিছৰ সংস্পৰ্শৰ মাজতো স্বাধীনতাৰ সময়ত ভাৰতীয় সমাজৰ গভীৰ শিপাই থকা পৰম্পৰা আছে। তথাপিও ই আধুনিকতাৰ দিশত যোৱাৰ সিদ্ধান্ত লৈছিল। আধুনিকতাবাদৰ কাৰ্য্যক সমৰ্থন কৰা মানুহ আছিল আৰু পৰম্পৰাগত জীৱনশৈলীত আঁকোৱালি লোৱা মানুহো আছিল। আমি দুয়োৰে মাজত ভাৰসাম্য ৰক্ষা কৰিবলগীয়া হ'ল।

এইদৰে মানুহে আধুনিকতাবাদৰ সৈতে পৰম্পৰাৰ সহায়স্থান সহ্য কৰিবলগীয়া হৈছিল। কিন্তু, সকলো ক্ষেত্ৰতে সহায়স্থান বেছি দিন টিকি থাকিব নোৱাৰে। কাৰণ, বহু সময়ত পৰম্পৰাগত নীতি-নিয়ম আৰু মূল্যবোধৰ মাজত মিল নোহোৱা হৈ পৰে। এইদৰে আমি হয় পৰম্পৰাত আঁঠু লৈ থকা নহয় আধুনিকীকৰণৰ পথত আগবাঢ়ি যোৱাৰ ব্যৱহাৰিক সমস্যাৰ সন্মুখীন হ'লোঁ।

আমি আমাৰ সমাজখনক বিভিন্ন স্তৰত আধুনিকীকৰণ কৰাৰ সিদ্ধান্ত লৈছিলো। “জীৱনৰ কি কি দিশ আধুনিকীকৰণ কৰিব বিচৰা হৈছিল আৰু কি ধৰণেৰে?” **অধ্যাপক ৰাম আহুজাই** এই প্ৰশ্নৰ উত্তৰ এনেদৰে দিছে “সামাজিক পৰ্যায়ত আমি বিচাৰিছিলো সামাজিক সম্পৰ্ক সমতা, মানৱ মৰ্যাদা, আৰু সামাজিক মূল্যবোধৰ দৰে ধাৰণাসমূহৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি গঢ়ি তোলা হওক যিয়ে সামাজিক গতিশীলতা নিশ্চিত কৰিব, জাতিগত অক্ষমতা দূৰ কৰা, ৰাইজৰ উন্নতি সাধন কৰিব নাৰীৰ অৱস্থা, ইত্যাদি। অৰ্থনৈতিক পৰ্যায়ত আমি প্ৰযুক্তিগত বৃদ্ধি আৰু বিতৰণমূলক ন্যায় বিচাৰিছিলো। সাংস্কৃতিক পৰ্যায়ত আমি ধৰ্মনিৰপেক্ষতা, যুক্তিবাদ, উদাৰতাবাদ বিচাৰিছিলো। ৰাজনৈতিক পৰ্যায়ত আমি প্ৰতিনিধি চৰকাৰ, গণতান্ত্ৰিক প্ৰতিষ্ঠান, কৃতিত্বমুখী ক্ষমতা-গাঁথনি, আৰু দেশৰ শাসনত ভাৰতীয়সকলৰ অধিক কণ্ঠ আৰু অংশগ্ৰহণৰ কামনা কৰিছিলোঁ। সমাজখন আধুনিকীকৰণৰ

বাবে নিৰ্বাচিত এজেণ্টসকলৰ বাবে উপায় আছিল পৰিকল্পনা, শিক্ষা, আইন প্ৰণয়ন, বিদেশৰ পৰা অহা সাহায্য, উদাৰীকৰণৰ নীতি গ্ৰহণ ইত্যাদি।”

আধুনিকীকৰণৰ বাবে ভাৰতত ইমানবোৰ পৰিৱৰ্তন পোৱা যায়:

1. বেংকিং, গণমাধ্যম যোগাযোগ ইত্যাদি নতুন প্ৰতিষ্ঠানৰ প্ৰৱৰ্তন।
 2. সমতা, ন্যায়, ব্যক্তিবাদ, ধৰ্মনিৰপেক্ষতা আদি নতুন মূল্যবোধৰ ব্যৱস্থাৰ প্ৰৱৰ্তন।
 3. বৈজ্ঞানিক উদ্ভাৱনক গ্ৰহণ কৰা।
 4. জীৱন ধাৰণৰ মান বৃদ্ধি।
 5. বৃহৎ পৰিসৰৰ উদ্যোগৰ প্ৰৱৰ্তন।
1. ৰাজনৈতিক ব্যৱস্থাৰ পুনৰ্গঠন অৰ্থাৎ গণতন্ত্ৰৰ প্ৰৱৰ্তন।
 2. বিবাহ, পৰিয়াল, জাতি আদি সামাজিক অনুষ্ঠানত গাঁথনিগত পৰিৱৰ্তনৰ প্ৰৱৰ্তন।
 3. মধ্যবিত্ত শ্ৰেণীৰ উত্থান।
 4. সাংস্কৃতিক বৈশিষ্ট্য, আচৰণৰ ধৰণ, মূল্যবোধ আদিৰ অন্তৰ্ধান আদি কিছুমান নিৰ্মূলমূলক পৰিৱৰ্তন ঘটিছে। উদাহৰণস্বৰূপে সামন্তীয় ক্ষমতা বিলুপ্ত কৰা।
 5. পবিত্ৰৰ পৰা ধৰ্মনিৰপেক্ষলৈ মনোভাৱৰ পৰিৱৰ্তন ঘটিছে।
 6. পুৰণি আৰু নতুন মৌলৰ সংশ্লেষণৰ বাবে নতুন ৰূপৰ উত্থান। উদাহৰণস্বৰূপে, গঠনত কিন্তু সংযোগী হিচাপে কাম কৰা নিউক্লিয়াৰ পৰিয়াল।
 7. নতুন নিৰ্বাচনী ব্যৱস্থাৰ দৰে নতুন সাংস্কৃতিক বৈশিষ্ট্য গ্ৰহণ কৰা।

আধুনিকীকৰণৰ কাৰণসমূহ:

আধুনিকীকৰণৰ চৰ্ত কি কি কাৰকে? কি কি পৰিস্থিতিয়ে আধুনিকীকৰণৰ সূচনা কৰে? কি কি চৰ্তই ইয়াক বাধা দিয়ে? এই প্ৰশ্নসমূহৰ উপযুক্ত উত্তৰ অন্বেষণ কৰাৰ সময়ত সমাজবিজ্ঞানীসকলে সমাজৰ ভিতৰতে আধুনিকীকৰণত অৰিহণা যোগোৱা বিভিন্ন কাৰক, গোট, মানুহ আৰু সংস্থা আৰু যন্ত্ৰসমূহ আৱিষ্কাৰ কৰে।

আধুনিকীকৰণ কোনো এটা কাৰকৰ বাবে নহয়। ই কেইবাটাও কাৰকৰ নিকা ফল। মাইবন ৱেইনাৰে আধুনিকীকৰণ সম্ভৱ কৰি তোলা পাঁচটা মূল আহিলাৰ কথা কৈছে: শিক্ষা, গণসংযোগ, জাতীয়তাবাদৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি মতাদৰ্শ, কাৰিজমাটিক নেতৃত্ব আৰু জোৰ-জবৰদস্তি চৰকাৰী কৰ্তৃত্ব।

১/ সামাজিক বৈষম্য। শিক্ষা, যে অতি উচ্চ শিক্ষা, বিজ্ঞান আৰু প্ৰযুক্তিৰ ক্ষেত্ৰসমূহৰ সৈতে জড়িত, আধুনিকীকৰণৰ ভিত্তি প্ৰদান কৰে। শিক্ষাৰ লগত জাতীয় আনুগত্যৰ ভাৱ জড়িত হৈ থাকে আৰু ই প্ৰযুক্তিগত উদ্ধাৰনৰ বাবে অপৰিহাৰ্য দক্ষতা আৰু মনোভাৱৰ সৃষ্টি কৰে। এডৱাৰ্ড শ্বিলছে আধুনিকীকৰণৰ প্ৰক্ৰিয়াত শিক্ষাৰ ভূমিকাৰ ওপৰতো গুৰুত্ব আৰোপ কৰিছে। তথাপিও আৰ্নল্ড এণ্ডাৰছনৰ দৰে মানুহে অনুভৱ কৰে যে দক্ষতা পাঠদানৰ বাবে আনুষ্ঠানিক শিক্ষা যথেষ্ট নহয়।

বিশ্ববিদ্যালয়ৰ শিক্ষাই আধুনিক দক্ষতা আৰু মনোভাৱৰ লোকৰ সংখ্যা বৃদ্ধি নোহোৱাকৈ ডিগ্ৰীধাৰী ছাত্ৰ-ছাত্ৰীৰ সংখ্যা বৃদ্ধি কৰিব পাৰে। ইয়াৰ দ্বাৰা আমি জাতীয় উন্নয়নত শিক্ষাৰ গুৰুত্বৰ ওপৰত আলোকপাত কৰিব নোৱাৰো যিটো আধুনিকীকৰণৰ সৈতে জড়িত বুলি বিশ্বাস কৰা হয়।

“জাতীয় উন্নয়ন নিৰ্ভৰ কৰে জ্ঞানৰ পৰিৱৰ্তনৰ ওপৰত — মানুহে কি জানে, দক্ষতা — মানুহে কি কৰিব পাৰে, আৰু মনোভাৱ — মানুহে কি পাবৰ আকাংক্ষা আৰু আশা কৰিব পাৰে”। এই কাৰণেই শেহতীয়া দশকত গণসংযোগকে ধৰি শিক্ষাক সৰ্বাধিক গুৰুত্ব দিয়া হৈছে।

২/ গণ যোগাযোগ। আধুনিকীকৰণৰ প্ৰক্ৰিয়াটো গণসংযোগৰ পৰিঘটনাৰ ওপৰত নিৰ্ভৰশীল। গণসংযোগৰ বিকাশ (কাকত, সাময়িকী আৰু আলোচনী, টিভি, ৰেডিঅ’, টেলিফোন, চিনেমা আদিকে ধৰি) মডেম ধাৰণাসমূহ দ্রুত হাৰত প্ৰচাৰৰ এক গুৰুত্বপূৰ্ণ মাধ্যম।

গণমাধ্যমৰ কাম হ’ল সমাজৰ বৃহৎ জনসাধাৰণৰ সন্মুখত মুকলি হোৱা, নতুন তথ্য, নতুন চিন্তা, নতুন মনোভাৱ আৰু নতুন আকাংক্ষা যিয়ে তেওঁলোকক নতুন কৃতিত্বৰ দিশত আগুৱাই লৈ যায়। “গণমাধ্যম হৈছে সেই যন্ত্ৰ যিয়ে প্ৰয়োজনীয় জ্ঞান আৰু মনোভাৱ দ্রুত আৰু ব্যাপকভাৱে বিয়পাই দিব পাৰে”।

গণমাধ্যমৰ একমাত্ৰ বিপদ যে এইবোৰ চৰকাৰৰ নিয়ন্ত্ৰণত থাকিলে তেওঁলোকৰ ৰাজনৈতিক মতাদৰ্শৰ লগত খাপ খোৱা একমাত্ৰ একপক্ষীয় দৃষ্টিভংগী প্ৰচাৰ কৰিব। কিন্তু গণতন্ত্ৰত অৱশ্যে প্ৰেছক প্ৰায়ে নিজৰ মতামত প্ৰকাশ কৰিবলৈ যথেষ্ট স্বাধীনতা দিয়া হয়।

৩/ জাতীয়তাবাদৰ ওপৰত ভিত্তি কৰি মতাদৰ্শ। আধুনিকীকৰণৰ লগত জাতীয়তাবাদ আৰু গণতন্ত্ৰৰ বহুখিনি সম্পৰ্ক আছে। জাতীয়তাবাদ জাতীয় সচেতনতা আৰু ৰাজনৈতিক সহমতৰ সৈতে জড়িত। পশ্চিমৰ ক্ষেত্ৰত জাতীয়তাবাদৰ বিকাশৰ লগে লগে গণতান্ত্ৰিক ব্যৱস্থাও শক্তিশালী হ’বলৈ আহিছিল। জাতীয়তাবাদী মতাদৰ্শসমূহে

বহুত্ব সমাজৰ ভিতৰত সামাজিক বিভাজনক সেতুবন্ধন কৰাত এক ঐক্যবদ্ধ প্ৰভাৱ হিচাপে কাম কৰে।

জনসাধাৰণৰ আচৰণ সলনি কৰাত ৰাজনৈতিক অভিজাত শ্ৰেণীকো সহায় কৰে। গণমাধ্যমে গণতান্ত্ৰিক সমাজত জনসাধাৰণক বুজাই আধুনিক দৃষ্টিভংগী, ধাৰণা, মূল্যবোধ আদি প্ৰচাৰৰ বাবে অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ ভূমিকা পালন কৰে। কিন্তু যুক্তি দিয়া হয় যে ৰাজনৈতিক অভিজাত শ্ৰেণীৰ আধুনিক মতাদৰ্শ থাকিলেও। তেওঁলোকৰ কেৱল ইয়াৰ অধিকাৰেই আধুনিক দৃষ্টিকোণৰ পৰা উন্নয়নৰ নিশ্চয়তা নিদিয়ে।

৪/ কাৰিজেমেটিক নেতৃত্ব। এজন কাৰিজেমেটিক নেতাই জনসাধাৰণক আধুনিক বিশ্বাস, মূল্যবোধ, আচাৰ-ব্যৱহাৰ আৰু আচৰণৰ ধৰণ গ্ৰহণ কৰিবলৈ ছাপ দিব পৰাকৈ উন্নত অৱস্থাত থাকে। কিন্তু ইয়াত জড়িত বিপদটো হ'ল এইজন জনপ্ৰিয় নেতাই নিজৰ পদৰ অযথা সুবিধা লৈ আধুনিক মূল্যবোধ, ধাৰণা আদি, জাতীয় উন্নয়নৰ বাবে নহয়, নিজৰ ব্যক্তিগত মহিমামণ্ডিতৰ বাবে ব্যৱহাৰ কৰিব পাৰে।

৫/ জোৰ-জবৰদস্তি চৰকাৰী কৰ্তৃপক্ষ। এখন শক্তিশালী আৰু সুস্থিৰ চৰকাৰে মানুহক আধুনিক মূল্যবোধ আৰু জীৱন-ধাৰণৰ পদ্ধতি গ্ৰহণ কৰিবলৈ বাধ্য কৰিবলৈ জোৰ-জবৰদস্তি ব্যৱস্থা গ্ৰহণ কৰিব পাৰে। ইয়াৰ ফলত আন চৰকাৰ আৰু জনসাধাৰণৰ ওপৰতো একেদৰে অনুসৰণ কৰিবলৈ হেঁচা আহিব পাৰে। জৰ্জ বুছ (আমেৰিকাৰ পূৰ্বৰ ৰাষ্ট্ৰপতি)ৰ সভাপতিত্বত আমেৰিকা চৰকাৰে অনুন্নত আৰু উন্নয়নশীল দেশসমূহক আধুনিক পদ্ধতি আৰু পদ্ধতি অনুসৰণ কৰিবলৈ হেঁচা আনিবলৈ বিভিন্ন কৌশল আৰু কৌশলৰ ব্যৱহাৰ কৰিছিল।

৬/ অন্যান্য কাৰকসমূহঃ

ওপৰত ব্যাখ্যা কৰা কাৰকৰ তালিকাত আমি আন দুটা কাৰক যোগ কৰিব পাৰো: (ক) নগৰায়ন আৰু ঔদ্যোগীকৰণ; (খ) এক সাৰ্বজনীন আইনী ব্যৱস্থা।

(ক) নগৰায়ন আৰু ঔদ্যোগীকৰণ। নগৰায়ন আৰু ঔদ্যোগীকৰণ হৈছে দুটা আন্তঃসম্পৰ্কীয় প্ৰক্ৰিয়া যিবোৰ আধুনিকীকৰণৰ সৈতে পৰিৱৰ্তনশীলভাৱে জড়িত বুলি ধৰা হয়। এই দুটা প্ৰক্ৰিয়াক আধুনিকীকৰণৰ গতি ত্বৰান্বিত কৰা দুটা কাৰক হিচাপেও বুজিব পাৰি। ‘নগৰায়ন’ বোলে চহৰৰ বৃদ্ধি আৰু সম্প্ৰসাৰণৰ প্ৰক্ৰিয়াক বুজায়।

আধুনিকীকৰণ কৰা বেছিভাগ দেশতে হয় চহৰৰ আধিপত্য আছে নহয় নগৰায়ন প্ৰক্ৰিয়াৰ কবলত। “ঔদ্যোগীকৰণ” বোলে উদ্যোগসমূহৰ অভূতপূৰ্ব বৃদ্ধি আৰু সম্প্ৰসাৰণক বুজায়। ই কাৰ্যতঃ অৰ্থনৈতিক আৰু প্ৰযুক্তিগত উন্নয়নৰ কোনোটোৱেই হৈ পৰিছে।

(খ) সাৰ্বজনীন আইনী ব্যৱস্থা। পৰম্পৰাগত মূল্যবোধ আৰু ৰীতি-নীতিৰ দ্বাৰা বান্ধ খাই থকা পৰম্পৰাগত সমাজত পৰিৱৰ্তনৰ হাৰ তুলনামূলকভাৱে লেহেমীয়া। কিন্তু সাৰ্বজনীনভাৱে গ্ৰহণ কৰা আইনী ব্যৱস্থাৰ ভিত্তিত কাম কৰা সমাজখন অধিক ‘মুকলি’ হোৱাটো নিশ্চিত। “আইনৰ শাসন” সঁচা, আধুনিকীকৰণৰ অন্যতম পূৰ্বচৰ্ত।

বৰ্তমানৰ আইনী ব্যৱস্থাই ব্যক্তিজনৰ অধিকাৰ ৰক্ষা আৰু স্বাধীনতা নিশ্চিত কৰাৰ ওপৰত প্ৰিমিয়াম আৰোপ কৰে। আইনী ব্যৱস্থাৰ এই ভূমিকাই “ব্যক্তিবাদ”ৰ কাৰ্যক সমৰ্থন কৰে। আধুনিক আইনী ব্যৱস্থাই উদ্যোগসমূহৰ বৈজ্ঞানিক ব্যৱস্থাপনাত যথেষ্ট অৰিহণা যোগাইছে।

সামৰণিত ক'ব পাৰি যে আধুনিকীকৰণে ভাৰতীয় সমাজখনক গভীৰভাৱে নতুন ৰূপ দিছে, সামাজিক গাঁথনি, সাংস্কৃতিক নীতি-নিয়ম, অৰ্থনৈতিক পদ্ধতি আদি বিভিন্ন মাত্ৰাত উল্লেখযোগ্য পৰিৱৰ্তন আনিছে। আধুনিকীকৰণে প্ৰযুক্তিগত উন্নতি আৰু জীৱন ধাৰণৰ মানদণ্ডৰ উন্নতি সাধন কৰিলেও পৰম্পৰাগত মূল্যবোধ আৰু সামাজিক প্ৰতিষ্ঠানসমূহৰ প্ৰতিও প্ৰত্যাহ্বানৰ সৃষ্টি কৰিছে। পৰম্পৰা আৰু আধুনিকতাৰ মাজৰ আন্তঃক্ৰিয়া ভাৰতীয় সমাজৰ এক সংজ্ঞায়িত বৈশিষ্ট্য হৈয়েই আছে, দুয়োটা উপাদানৰ সহায়স্থান আৰু ইটোৱে সিটোক প্ৰভাৱিত কৰা। আধুনিকীকৰণ প্ৰক্ৰিয়াৰ পৰা উদ্ভৱ হোৱা আৰ্থ-সামাজিক বৈষম্য আৰু সাংস্কৃতিক উত্তেজনা সমূহৰ সমাধানৰ বাবে এই জটিল গতিশীলতাক বুজাটো অতি গুৰুত্বপূৰ্ণ। ভাৰতে অধিক আধুনিক আৰু উন্নত সমাজৰ দিশত নিজৰ পথত আগবাঢ়ি যোৱাৰ সময়ত এই পৰিৱৰ্তনসমূহৰ সৈতে সমালোচনাত্মকভাৱে জড়িত হোৱাটো অতি প্ৰয়োজনীয়, যাতে জাতিটোৰ পৰিচয় নিৰ্ধাৰণ কৰা চহকী সাংস্কৃতিক ঐতিহ্যক সংৰক্ষণ কৰি আধুনিকীকৰণৰ সুবিধাসমূহ যাতে সমভাৱে বিতৰণ কৰা হয়।